

Jeremy Rifkin o izivih prihodnosti

Šest milijard Johnov. V globalnem svetu tako ne gre

Marija Zidar

»S tega intervjuja boste odšli polni neomajnega upanja,« je Jeremy Rifkin prepričano zagotovil po prvi uri pogovora. »Prav? To je moj cilj.« Tak odnos drobnemu 63-letnemu ekonomistu in svetovalcu, enemu najvplivnejših aktivistov in nevladnikov na svetu, že več desetletij pomaga sooblikovati ne le svetovno javno mnenje, temveč tudi ameriško vladno politiko – pa naj govori o tako različnih temah, kot so biotehnologija ali konec trga in zaton lastnine. Slovenijo, »Savdsko Arabijo na področju biomase«, je prišel prepričati, da je pred njenimi durmi vodikova energija, z njo pa tretja industrijska revolucija.

Dolg boj,« pomežikne. Govori le o enem svojih številnih bojev, 25 let trajajočem boju proti patentnim zakonom na področju biotehnologije. Lani je Rifkin, za nekatere vizionar, za druge apokaliptični futurist in poklicni zdrahar, skupaj z ameriškim znanstvenikom Stuartom Newnanom po sedmih letih zmagal: ameriška patentna pisarna je zavrnila njun patent za človeško himero – polovico človeka, polovico živali« oziroma tehniko za kombiniranje človeških zarodnih celic z zarodkom opice, prašiča ali katere druge živali, s katero bi ustvarila mešanico obeh. Rifkin bi zmagal v vsakem primeru: če bi z Newnanom imela v lasti ta patent, bi z njim za 20 let zavrla podobne raziskave vseh drugih znanstvenikov. A ker je bil patent zavrnjen, postopka ne more patentirati niti kdo drug. Brez Rifkina, za nekatere »poklicnega paničarja«, ki je svaril pred nevarnostmi trgovine z geni in evgenike že konec sedemdesetih in znova leta 1998 v svetovni uspešnici *Stoletje biotehnologije*, bi bila svetovna razprava o biotehnologiji slednji bržkone bistveno bolj naklonjena. Podobno je bilo z večino tem, ki se jih je doslej lotil.

»Podcenil sem svoje napovedi«

V 17 knjigah, večinoma mednarodnih uspešnicah, prevedenih v dvajset jezikov, je Rifkin pisal o vplivu znanstvenih in tehnoloških sprememb na ekonomijo, družbo, okolje in delovno silo. Njegove napovedi so kritizirali kot pogosto zgrešene. Jim, tako kot drugi, tudi on sledi – katere so se uresničile in katere ne?

»Nisem futurist, ne vidim jih kot napovedi; gre za stvari, ki se dogajajo tukaj in zdaj. Če pa sprašujete, kako hitro se te spremembe dogajajo, sem nekatere precej podcenil: globalno segrevanje, o katerem sem pisal v delu *Entropy* leta 1980, je bilo izjemno podcenjeno, vsi smo podcenili njegove dramatične in hitre učinke. Če kaj, bi se moral opravičiti zaradi tega. Sprememba na energetskem področju – zelo sem jo podcenil. V treh letih, odkar sem napisal zadnjo knjigo *Vodikova ekonomija*, korporacije, kot sta Dutch Shell in British Petroleum, objavljajo podobne napovedi. Ko sem pisal, da bo vrednost nafte poskočila na 19 dolarjev za sod, so mi rekli, da sem apokaliptičen, zdaj stane 75 dolarjev.«

Njegovih zadnjih pet knjig, razloži, je del niza, s katerim poskuša prikazati »izvize, ki so pred nami«. Njegov *Konec dela* izpred slabega desetletja, ki ga je podnaslovlil Zaton globalne delovne sile in zora posttržne dobe, je bila predmet žolčnih razprav: predvidel je slabljenje proizvodnih dejavnosti, ki so izšle iz industrijskega kapitalizma. Tudi ta trend, pravi, je podcenil. V *Dobi dostopa*

je razlagal, da v novi kulturi »hiperkapitalizma« celotno človeško življenje postaja plačljiva izkušnja. Po več sto letih poleg tega tradicionalni trg razpada, tržni kapitalizem je »prepočasen, preveč provincialen, staromodni, da bi lahko zadostil hitrosti izmenjav v elektronsko povezanem svetu«. V *Vodikovi ekonomiji* pa je pisal o tem, da bo fosilna goriva izpodrinil vodik.

V zadnjem delu, *Evropskih sanjah* izpred dveh let, pa razmišlja, kako »ustvariti sanje, ki so kompatibilne z globalizacijo od spodaj navzgor«. Kajti globalizacija od zgoraj navzdol po njegovem ne uspeva, je preveč elitsistična, centralizirana, v njej je udeleženi samo vrhnjih 20 odstotkov. To, kar je pomenoval »evropske sanje«, ki naj bi nadvladale ameriške, je prvi korak na poti k temu, trdi Rifkin; je še negotov, a prvi v zgodovini. Ameriške sanje, v katere je pred »štirimisletmi leti« verjelo samo še 51 odstotkov Američanov, poznamo, pravi Rifkin: Američani sanjajo o priložnosti za posameznika, mobilnosti, samozadostnosti in neodvisnosti, lastnini, državljanjskih pravicah, prostem trgu, močni vojski in vsemkem prepričanju. Nekoč, ko so še osvajali prostrana obzorja, so bile te sanje smiselne, pravi Rifkin, zdaj je nekdanja moč postala njihova šibkost.

»V medsebojno povezanem svetu, kjer je vsakdo tako absolutno ranljiv, ne morete imeti šest milijard kavbojev – Johnov Waynov, ki razlagajo, da je vsak človek zase otok.«

Zbudite se, gospod Rifkin!

Namesto tega predlaga »evropske sanje«, v katere naj bi verjela večina izobraženih mladih Evropejcev. Evropske sanje so vključnost, solidarnost, trajnostni razvoj, mir, pravi; gre tudi za misel, da človek dela, da živi, in ne, da živi za to, da dela, kot menijo Američani, pa tudi misel, da nihče ne bi smel biti popolnoma izključen, prepuščen

A. Warhol

samemu sebi in trgu. Evropejci, vsaj v teoriji, verjamejo tudi v multikulturno raznolikost znotraj Evrope.

Zdi se kot romantiziran in precej naiven pogled nekoga od zunaj.

»V knjigi boste našli veliko zadržkov glede tega, ali vaši generaciji lahko to uspe,« odvrne Rifkin. »Mladi Evropejci se globlje nekeje med geopolitiko nacionalne države in politiko biosfere. Toda vsakič, ko se premaknete k slednji, se oglasi stara ksenofobija, nacionalizem ... in premaknete se k geopolitiki. A vi to vsaj poskušate. Kitajska in Japonska ne. Vi se vedno ponašate s človekovimi in socialnimi pravicami, kar pri nas ni na dnevnem redu, razen javnega izobraževanja. Tudi Evropejci so lahko nacionalistični, vendar ko gre za geopolitiko, postanete živčni, če zaslišite 'moja država' (udari po mizi), ker priklie na dan dogajanje iz tridesetih let prejšnjega stoletja. Verjame v globalni konsenz, ne v unilateralizem. Nočete v slabe čase svojih starih časov.«

Evropejci so frustrirani, ko začnem govoriti o evropskih sanjah, doda; »kajti globoko v srcu vedo, da si želijo njihovo uresničitev – toda niso prepričani, da lahko o tem še sanjajo.«

Prav zares: v času nemirov v Franciji se zdi naivno govoriti o evropski ljubezni do različnosti in multikulturalizmu. In v času, ko nemška kanclerka Angela Merkel s svojimi ekonomskimi reformami uči Nemčijo in Evropo, da si bosta morali zategniti pas in da ne bo več ujkanja države, neresno govoriti o evropski ljubezni do socialne varnosti in ščitenja delavca. Sam Rifkin je maloprepri omenil, da je pretekli mesec razpravljal z glavnim nemškim neoliberalnim vladnim ekonomistom, prof. Hansom-Wernerjem Sinnom; ta je dejal, da je treba nemške plače spraviti na najnižji skupni imenovalci, da bodo »naši delavci lahko konkurenčni«. Nemška vlada bo subvencionirala del te razlike in zagotovila dodatek k plači, a res sam del.

»Po Evropi govorijo, tega si več ne moremo privoščiti, gospodarstvo je anemično, ni služb in zato mi pravite: Zbudite se, gospod Rifkin, iz teh vaših čudovitih globalnih sanj. Vanje sicer v srcu verjamejo, a nas boli srce, ker se jim moramo odpovedati.«

Torej le razume.

»Seveda. Toda misel, da se morate zaradi gospodarske rasti odpovedati vsem načelom teh sanj in socialnim ugodnostim, ki so dijo zraven, je absurdna,« pravi Rifkin.

Nikakršne pozitivne korelacije namreč ni, meni, med odpovedjo evropskim socialnim programom in gradnjo trdnega gospodarstva. Nasprotno: ustvarili bomo negativni BDP: več bo zločina, revščine in slabega zdravja. Nizozemska in vse skandinavske države imajo najvišje davke na svetu. Po ne-

Foto: Greg Murrill

Ekonomist Jeremy Rifkin (rojen 1943), ustanovitelj in predsednik Fundacije za ekonomske trende, predavatelj, svetovalec in aktivist, v okviru organizacij in gibanj civilne družbe že več desetletij pomembno vpliva na okoljska, znanstvena in tehnološka vprašanja in politiko. Na eni najuglednejših ameriških poslovnih šol, Wharton School, gospodarstvenikom z vsega sveta predava o novih trendih v znanosti in tehnologiji. Je svetovalec različnih državnih predstavnikov in vodij, med njimi Romana Prodijski, ki je bil pred časom predsednik evropske komisije. Večina njegovih 17 knjig so uspešnice, svoje kolumne pa objavlja v vodilnih evropskih časnikih. Revija *The National Journal* ga je uvrstila na seznam 150 Američanov z največjim vplivom na vladno politiko ZDA, medtem ko ga je revija *Time* imenovala za »med znanstveniki najbolj osvojevano osebnost«. V Slovenijo je na povabilo Umanotere, slovenske fundacije za trajnostni razvoj, prišel predavati na konferenco, ki je razpravljala o potencialu nevladnih organizacij.

oliberalni ekonomski teoriji se morate opovedati visokim davkom in socialnim programom in liberalizirati trg; to je ameriški način. »Uganite,« pravi, »katerih pet ali šest držav je najbolj produktivnih gospodarstev na svetu po vseh svetovnih ekonomskih raziskavah vsako leto v Davosu na svetovnem ekonomskem forumu?« Skandinavske, seveda, navkljub njihovim skoraj 50-odstotnim davkom, doda. Racionalizirali so socialne programe, tako da niso do skrajnosti paternalistični, toda obenem so se naučili podjetništva in trajnostnega gospodarstva.

»Z nekdanjim danskim premierom Rasmusom sem bil pred kratkim na kosilu. Dejal mi je: nadomestila za brezposelnost smo izplačevali deset let. To je preveč!«

Poglejte, kaj so neoliberalci napravili iz ZDA

Neokonservativcem Rifkin pravi: pogledajte, kaj ste napravili v ZDA, ko ste znižali davke, se znebili socialnih programov in rekli: Plavaj ali potoni. Iz leta 1960 najbolj egalitarne družbe na svetu, ki je med članicami OECD mela največji srednji sloj, so se ZDA danes po prihodkih in enakosti spremenile v državo, ki je pristala na 24. mestu. Eden od petih Američanov živi tako, kot smo videli med rkanom Katrina; ZDA so na 27. mestu po smrtnosti otrok.

»Kako smo zgradili ekonomijo? Predavam za obeh straneh Atlantika in povem naslednje: razlog, da smo rasli, niso bili davki in rasti anglosaški trg univerze v Chicagu, emveč smo iz globalne recesije med letoma 989 do 1992 izplavali tako, da smo po vsej Ameriki izdajali kreditne kartice. Če se zalozite, lahko še vedno poganjate gospodarstvo, ker kupujete. Toda zdaj, ko smo želeli od kredita, med letoma 1925 in 1928, mo končali v gospodarski depresiji. V devedesetih letih so gospodinjstva 8 odstotkov prihodkov prihranila, danes smo v mislu. Več potrosimo kot ustvarimo. Samo e ena država je napravila nekaj podobnega: elika Britanija. Nimamo prihrankov, marče rekordne vladne trgovinske primanjiljaje in rekordne vladne dolgove.«

»Tem, ali ima glede ZDA prav ali ne, obstaja preprost test, meni Rifkin: pogledajte valuto. »kaj je dolar devalviran v primerjavi z

evrom?« Če so ZDA tako lep primer uspešne ekonomije in Evropa neuspešne, ali mi lahko razložite, zakaj investicijska skupnost še naprej devalvira dolar glede na evro? Ker temelji na preveč dolga.«

Ameriška ekonomija torej ni vzor. Ameriške sanje tudi ne, sklene. Evropa naj vzame najboljše od obojega.

A še malo pred tem je sam stresal iz rokava skrb zbujujoče statistike in številke. V sedmih letih je izginilo 14 odstotkov vseh delovnih mest v svetovni proizvodnji. Kam so šli ti delavci? V drugo državo ne, pravi Rifkin. Vsi pravijo, da gre proizvodno delo na Kitajsko. Toda tudi Kitajska je v zadnjih 7 letih odpravila 15 odstotkov svojih tovarniških delavcev. Najcenejši kitajski delavec ni tako poceni kot inteligentna tehnologija. Štirinajst odstotkov delavcev manj torej proizvajajo več blaga in opravi več storitev. V tem tempu, ki pa se bo zagotovo še povečeval, bomo do leta 2035 odpravili ročno delo v tovarnah. Razlog, zakaj imamo v svetu problem z brezposelnostjo, pravi Rifkin, ni samo globalizacija, »temveč dejstvo, da preklemanih služb ni – in o tem noch nihče govoriti.«

Ni služb, Rifkin pa nam svetuje, naj se oklepamo evropskih sanj?

»Povedal vam bom, kje so priložnosti, tako kot sem predlagal v Bruslju, Romanu Prodijski in tudi Angeli Merkel, ki me je povabila, naj pridem predavati na temo prihodnosti ekonomije dela v Nemčiji – kje so službe. So kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne rešitve.«

Tretja industrijska revolucija

Tu nastopi Rifkinova vizija tretje industrijske revolucije: pred nami je nova ekonomija, ki bo temeljila na vodikovi energiji in ki bo v temelju spremenila naravo trga, političnih in družbenih institucij. Vodikova energija bo to, kar je pomenil parni stroj na začetku industrijske dobe. Vsakdo bo sam svoja elektrarna, ki bo odvečno energijo po sistemu peer to peer prodajal nazaj.

»Do leta 2025, ko bodo vaši otroci na fakulteti, bodo nafta, fosilna goriva in jedrska energija stare tehnologije.«

Kratkoročno moramo napraviti to, kar smo tradicionalno delali v vso industrijsko revolucijo, meni Rifkin: povečati produktivnost. Nove tehnologije pomenijo, da lahko več napravite z manj dela. Pri izbiri, ali zmanjšati delovno silo ali delavnik, smo se v preteklosti odločili za zadnje. Ko smo povečali produktivnost, smo skrajšali nekoč 70-urni delavnik ter povišali plače in ugodnosti.

Zato tudi zdaj lahko skrajšamo delavnik, povišamo plače ter v sistem vgradimo dansko zamisel varne prožnosti delovne sile in belgijski model časovnega kredita, predlaga Rifkin. Če ste mladi in neporočeni, lahko delate dlje. Če ste starejši in imate otroke, je potreben sistem časovnega kredita, če ste blizu upokojitve, lahko postopoma manjšate delo, ne pa, da ga odpravite nenkrat. Prožnost tako ne bi smela biti metafora za izkoriščanje delovne sile, sklene.

Kratko- in srednjeročno že samo gradnja infrastrukture za vodikovo gospodarstvo ustvarja milijone delovnih mest, toda to je le kot začasen, 30 do 50 let trajajoči proces, pravi Rifkin; časna rešitev, ki vseeno ne bo preprečila konca mezdnih del.

Kot ključno vizijo ponuja civilno družbo: šport, kultura, okoljske dejavnosti, ustvarjalnost, skrb za stare, vse to, kar smo tradicionalno pojmovali kot prostovoljni sektor. V zadnjih desetih letih se je 40 odstotkov novih delovnih mest v EU odprlo prav v tem sektorju, navaja Rifkin. Za povrh ima tudi izjemnen potencial zaslužka, pravi, namesto da ga gledajo kot odvisnega od dobrodelnosti in donacij. Mlade je treba naučiti, da je mogoče v življenju početi še kaj boljšega, kot osem ur čakati na stranko ali voziti tovornjak. Ljudje naj se v »globoki igr« ukvarjajo z metafizično svojega obstoja.

»Jutri bom večerjal z vašim predsednikom vlade in mu bom predlagal, naj s fiskalno politiko stimulira socialni kapital, zaposlovanje v civilnem sektorju, in začenja stimulirati zaslužek za te storitve.«

Samo še vprašanje časa

Rifkin je nedvomno dober govorec. Govori kot bi – zelo hitro – bral vnaprej pripravljeno besedilo, neutrudno navajajoč obilico podatkov in statistik. V resnici gre za vsebi-

ne, ki jih je predstavnikom nevladnih organizacij, voditeljem držav in novinarjem ponovil že tolikokrat, da jih zna na pamet. Ugovarjati si ne pusti kaj dosti, češ da razlaga zahteva čas in da pri svojih letih res ne more misliti na šest stvari hkrati.

»Toda mislim, da sem vas prepričal,« sklene resno, ko ugusnem diktafon. Med strastnim govorom je morda enkrat naredil požirek vode, kljub temu da je zaradi izsušenega grla že komaj govoril.

Treba ga je spomniti, da je na več vprašanj odgovoril z vprašanjem. Meni, denimo, da je od ameriških sanj treba prevzeti najboljše: osebno odgovornost. Toda kaj pravi na to, da ravno osebno odgovornost evropski predlagatelj ekonomskih reform predstavlja kot enega od razlogov za svojo utemeljitev: država nas ne more večno razvajati; odgovor Rifkin ponudi Nikomahovo etiko in aristotelovsko uravnotežanje skrajnosti. Toda kako? Življenje je težko, odgovori. In kaj natančno na prožnem trgu delovne sile napraviti, denimo, z mladimi ženskami? »Življenje ni pravično,« meni Rifkin in poudari, da je treba v nepopolnem svetu sklepati kompromise med kariero in družino. Toda to ni individualni problem, ga je treba opozoriti, temveč sistemski. Ženske vse manj rojevajo, prebivalstvo pa se stara. Kot zgled ponudi pokojno prijateljico Betty Friedan, feministično ikono in borko za pravice žensk. »Ne smete čakati na družbo, da pride na dan s popolno shemo.«

Rifkin govori tudi o tem, da si 70 odstotkov svetovnega prebivalstva gotovo ne želi opravljati dolgočasnih, ponavljajočih se del. Toda na to, da morda tudi preostalih 30 odstotkov živi precej zasužnjeno, saj se v njihovih »ustvarjalnih« poklicih delo sploti ne ločuje več od počitka, odvrne le, da »zlet odgovor na to dilemo ni nič lažji«. Še sam se vsako jutro in večer sprajuje, pravi, kako naj se organizira, da bo manj potoval in bil več doma. Počuti se odgovornega za svoje poslanstvo, čeprav mu drugi del njega govori: »Začni že živeti!« Z ženo bi rada imela manjšo kmetijo, na kateri bi skrbel za bolne in poškodovane živali, toda kdaj? Torej?

Kot pravi, je »sokratski«, zastavlja vprašanja in kaže na probleme, ki bi se jih bilo treba lotiti. Iskanje legepa števila rešitev pa prepušča drugim. Navsezadnje je le en sam človek.

»Pridite zvečer na moje predavanje,« odvrne na pomisleke. Izključno vprašanje časa je, hoče reči s tem, kdaj bo sogovornika prepričal o svoji viziji.

Zvečer vanj nepremično strmi kakih 35 obrazov predstavnikov gospodarstva in nevladnih organizacij, strokovnjakov s področja energietike in državnih predstavnikov. Rifkin razlaga, da je vodikova energija naslednji veliki projekt EU in da Evropa lahko oblikuje trg od Irške do Rusije. Romano Prodi, tedaj še predsednik evropske komisije, je leta 2002 dal zeleno luč za dve milijardi dolarjev vreden Rifkinov strateški memorandum, ki bo staro celino premaknil v naslednjo industrijsko revolucijo. In Angela Merkel se je dva tedna po njegovem obisku odločila, da bo Nemčija do leta 2020 postala vodilna sila na področju vodikovega gospodarstva, pravi Rifkin. Njegova napoved, da lahko Slovenija zaradi lege in naravnih bogastev pri tem odigra ključno vlogo, nariše nasmeške na obraze.

Po predavanju preveri, ali je še kje ostal kak nejevolni Tomaž. Treba je občudovati njegovo vztrajnost.

»Pridite tudi na moje jutrišnje predavanje,« neomajno prepričano stisne roko.